

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ ԱԿՏԱՐԿՆԵՐ

**ՍՒՄԷՌՆ ԴՊՐԻ ԼԵՃԱՅԻՌՈՅ, Ուղեգրու-
քիւն, օտարագրութիւն եւ յիստաօկաւմ:** 2. Ներ-
ստ 4. Ակիւնեան, Վիքեմ, Միխայիլեան Տպարան,
էջ 494, գին 4 գ. Ճամբ:

Բազում տեսակէտներով մեծապէս հետա-
քերքական հատոր մը, որուն հրատարակումը կը
պարտինք 2. Ակիւնեանի Անոր հեղինակին է ժե-
ղաբու գրչի մը, Սիմէոն Կոյր Ջամոցայի, որ
Լիւով Կատարապետէն տարի մը յետոյ, 1688ին,
հազիւ 24 տարեկան, մտածումը կ'ունենայ կա-
տարելու համարողութիւն մը, որու ընթացքին,
երբեք չգարնելով, կը տեսնէ կ'այցիւնէ, Կ. Պո-
լիս, Պրուսա, Նիկիա, Իդմար, Իդմիր, Վենետիկ,
Հռոմ, Վերտէ, Մարդուան, Ամասիա, Քնքատ,
Սեբաստիա, Մալաթիա, Խարբեր, Մուշ, Տիգ-
րանակերտ, Կեսարիա, Եփեսոս, Երուսաղէմ,
Դամասկոս, Հալէպ, հայն, իրենց շրջապայ-
թով. ու ամէն տեղ նսթաղելով կամ գրելով իր
տպագրութիւնները եւ քաղած տեղեկութիւն-
ները, Լիւով վերադարձին կը յօրինէ այս ուղե-
գրութիւնը: Արուեստէ ընդօրինակիլ բազմաթիւ
գրագրութիւններու, որոնց շատերուն յիշատակարան-
ները հրատարակելը խնամքը ունեցած է հաւա-
քելու գործին յաւելումսին մէջ, ինքը ծանօթ էր
իրեն գրիչ եւ մտաւորական: Բայց այս ուղեգրու-
թիւնը, միակ է ինքնագիր, կը մնար անյայտ:
Առաջին անգամ Ծր. Մալքը 1925ին կը հանդիպի
անոր՝ Լիւովի հին համալսարանի հայերէն ծնու-
գրութեան կարգին, գրեթէ անշարժ անցնելով
սակայն: 2. Ակիւնեան է որ 1932ին կը տեսնէ
զայն եւ կը թակահոցէ անոր արժէքին՝ Նոյն տա-
րիէն սկսեալ մաս առ մաս հրատարակելի վերջ
Հանդիպ Ամստերդամ մէջ՝ մինչև 1935, յետոյ Նե-
տաւոթիւնամբ, ղիսաբաժանումներով, յաւել-
ուածներով եւ բառացանկով միասին ի լոյս ըն-
ծայեց զայն իբր ձեռն. հատոր Աղգային Մատե-
նագրանի: Ինչուէն է աւմիկ դարբար, խառն
բազմաթիւ օտար բառերով, բայց ոչ խորթիմաց
« Ընթերցողը շուտով. խելամուռ կ'ըլլայ որ
տաւոր տարիներ տեւած այս համարողութիւնը
ուղեգրութիւն, շրջապայութիւն, ուղեգնացու-
թիւն եւ օւխտագնացութիւն միանգամայն — ինչ-
պէս մակագրութիւն կը նկատէ հրատարակիչը անոր
բովանդակութեան ցանկին մէջ, եթէ արկածա-
խելութիւն մը չէ դարձած, պատճառն այն է որ
անոր կատարողը, առանց մեծ իմացականութիւն
որ ըլլալու, եղած է ուշիմ եւ զգոյն անձ մը, որ
զիսպած է երկար մնացած տեղերը աշխատելով,
ի հարկին ներկայիս փոխարինութեամբ գրչագիր
օրինակելով հոգալ իր ուղեգնախօս (ինչպէս ի Պո-
լիս) կամ ապրուստը (ինչպէս Երուսաղէմ):

Պարկերտ եւ գործնական մարդու այդ տպաւո-
րութիւնն է արդարեւ որ հուսոյ աւերող զոր-
ւածքը: Ժամանակագրութիւն մը չէ ան. պատ-
մագրական նկատումներն չէ որ կը մտահոգեն
զինքը. ու ճիշդ ասոր համար յաճախ աւելի լա-
ւա՝ որ տեսնէ աւերալ աւելի արժանաւատ է՝ լու-
նեակով որոշաւորելով դիտումներ՝ որոնք երբեմն
կիրք կը չինեն պատմիչին մէջ, այս է պատճառ
որ իր գործը թէև լուսնի, զոր օրինակ, շահեկա-

նութիւնը Դարանագիրին, որ կը գրէ իբրեւ գոր-
ծիչ եւ պատմող, բայց՝ ըստ հրատարակիչին՝ եր-
բեմն կը լրացնէ անոր թիւի կէտերը:

Նկարագրող մըն է ան. զինքը բարացողող
ամենէն կարեւոր յատկանիւնն է իրատես դիտու-
ղութիւնը. ոչինչ չի վիճարկ կարծիս իր նայ-
ուածքին. լուսանկարական հշոյթիւնն — ան-
յուշտ զգացողութեան օսանմանին մէջ միշտ — կը
նկատէ ամէն ինչ: Կ. Պոլսոյ շէնքերուն, լուսա-
ներուն, հրապարակներուն, բուրգի պատկերնե-
րուն, Հռովմի հրժուական հանդէսներուն, Վատի-
կանի եւ Ս. Պետրոսի եայն տեսարաններուն,
Վենետիկի գեղեցկութիւններուն, Երուսաղէմի
ուխտաւորական խմբումներուն, Ս. Տեղեկաց ա-
րարողութիւններուն եւ վանական կենանքի ման-
րամասնութիւններուն, զարմեալ Յելիպառի Ֆէլ-
քերներու մըստ Նիստուկային ներկայացում իր
գրչին տակ, այժմ իսկ կը մնան հետաքրքրա-
շարժ: Կը գիտէ, առանց սակայն խորը գիտելու.
Ընդհանուր հիսյուլումի կամ հասարակ պատասխան
գրծէն վեր չեղիր իր միտքը: Հակառակ որ քա-
նիցս հանդիպած եւ երկար մնացած է Պոլիս, եւ
միշտ ազգային շրջանակի մէջ, շատ բան չ'ըսեր
մեզի այդ մեծ քաղաքին մէջ այդ միջոցին ետեւ-
զեռող ազգային կենանքի խորիմներուն մասին:

Իր երկրորդ յատկանիւնն է իր ազգին մասին
շահագրգռութիւն եւ արտցաւութիւնը: Չ'անցիր
քաղաքի մը կամ գիւղի մը առջինն, առանց
հարցնելու թէ քանի հոգ եկեղեցի, քանիսկ
կամ արքայալ կայ հոն. այս տեսակէտով յոյժ չա-
հական է իր գիրքը, որովհետեւ, թէև ստեղծ ընդ-
ազատ, բայց կը ցուցնէ վերջապէս ճանապարհ-
գիծէ, ուսիցից անցած է ձեւալիններու օտարակա-
նիւրուն տակ իր քնաշխարհին արտաշաճած հա-
յութիւնը: Իսկ իր ցեղին համար արտցաւութիւնը
կը յայտնուի այն փոխառնքին մեջ զոր կ'ընէ
ամէն անգամ որ ուրիշներուն օտեղ իր տեսնէ ա-
մենալուծիւնները, որոնցմէ գիտէ թէ զոսիկ են
իրենները, կամ այն րեկրանքին մէջ, որով կը
տաքնայ իր սիրտը հակառակ պարագաներու մէջ:
Այս զգացողութիւնը անաւելի խոր է իր մէջ հրո-
նական տեսակէտով. քրիստոնէական բարոյակա-
նին վեհութիւնը ոչ ըրախտանայ ժողովուրդնե-
րու անբարոյութեան հանդէպ՝ կ'օրհնէ զինքը,
բայց Նոյնիսկ այս մասին անաւալ եւ ընդհանրա-
պէս. կարգը իր իսլամ ցեղերու, երկիրներու կամ
քաղաքներու վայրագութիւնը չի մտցներ իրեն՝
ուրիշ երկիրներու կամ քաղաքներու իսլամի-
րուն պարկիշտութիւնը եւ նեղութիւնը: Ճերմ է
իւր դատաւորութեան վերաբերմամբ. բայց ատիկա
պատճառ մը չէ որ օւրասլան օւրիշ դատաւորութեան
հետեղներու բարոյականին առականութիւնը ինչ
ինչ կէտերու մէջ, երբեմն ամէն բան միամտա-
լիւնէ անտեսելու եւ անհաւատութեան հետ չփո-
թելու աստիճան շատ բան: Վերջապէս իր գր-
ծին մէջ ինքն է օրվանդակաւ. ու ասիկա
պղտիկ արժանիք մը չէ անուշտ:

Գրքին ամենէն շահեկան մասերէն մին է ան-
պարակցի վերջաւորութիւնը, ուր կը նկարա-
գրուի Լիւովի հայ կենանքը, ազգային հիմնարկա-
լիւնը, քաղաքացիներուն, ազգային բարքի եւ
բարեգործութեանց հայն վերաբերմամբ տեղե-
կութիւններով:

2. Ակիւնեան ուղեգրութեան կը հցէ, իբրեւ
ճարտարութիւն, Սիմէոն ինքնանկատարութիւ-
նը, եւ ուղղակի լեհատարանի ժամանակահիշգրտա-
մութեան վերաբերող տասներեք դրութիւնն եւ ի

վերջով փորձ մը, «Մեքենայի կաթողիկոս Ի Նեան», որ գործարարացար իր սկզբնաւորութեան մէջ նոյնիսկ կ'ընդհատուէր ինչպէս շատ ճշդէն կը զիտէ հրապարակելով, այս գլուխը ինչհանցոյց փշազարտ պատմութեան համար կարեւոր էր շատ որովհետեւ անոր մէջ պիտի մտնեամանուէր Նիկիոյեան աղէտը, որուն պահանաւէն վկան էր Սիմէոն, իբրեւ այն միջոցին ուսուցիչ հայ զրպիւրացին լիովին և անկողարկ էր իրեն պէս ըզգայուն և ազգասէր անձ մը որ և է կերպով արտայայտուած չըլլար անոր մասին:

Հ. Ակիւնեան այս տեսակէտով մեծ ծառայութիւն կը մատուցանէ պատմութեան, այս գրքին Յաւելութեան մէջ զնեյով պատմէնը այն յիշատակարանին, զոր Սիմէոն գրած է մէկ զարդանի շնորհամատենին Սիկիւնիան մայրը Այս յիշատակարանին մէջ, զոր Հ. Ակիւնեան էլ միմօրէն է գտած, Սիմէոն չափով մը կը լրացնէ կարծես իր Քաղաքութեան վերջ յիշուած ընդհանուր փորձը, Սուլթան Մուրատի պարսկէն հետ պատերազմի պատմութեան կցելով Նիկիոյ արքեպիսկոպոսի քաղաքական յիշատակը:

պոսի քաղաքական յիշատակութիւնը, ամենախիտ բառերով արժանապէս խաբանելով այդ «մանուկ տիգը և աղէտ մուգ», խաւարելով խորհրդով և անիմատ հանձնարով լիբրը տասն շէնքու վրայ: Հ. Ակիւնեան բաւական նմանութիւններ կը մատնանէ պարունակութեանը միջև այս յիշատակարանին և «Նիկիոյեան յիշատակութեան» կոչուած ոտանաորին, զոր Հ. Ակիւնի հրատարակած է իր «Տարեգրիկը կամ ինքնին մէջ, որ նոյնպէս չարաչար ըմբռնուած է Նիկիոյ, իբրեւ նմանող «Վասակայ շար իշխանի և այլ բազմաց արացոյցին», և կ'ըրթակցնէ թէ այդ տաղաչափութեան հեղինակն ալ պէտք է Սիմէոն եղած լինի:

«Ուղեգրութիւն»ը ինքնին, իբրեւ գիտող մտքի և ազնիւ հոգւոյ գործ, ինչպէս կանխեցինք ըսել, արժէքաւոր յուշագրութիւն մըն է: Գարեգին բանասէրը, անոր կցելով մարդկանի Մեհնութեան այդ յիշատակարանը հանգրծ «Նիկիոյեան յիշատակութեան» մասին այդ նկատողութեամբ կ'ընկալուէ շահեկան կը գործնէ անոր երաւարակութիւնը:

Ի.

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱՎԱՆ

ԱՄԱՆՈՐ ԿԱՍ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԿԵԱՆՔԻՆ

(ՏՐԱՄԱՍԱՌԻՒՆ)

Ա Ն Ձ Ե Ր. — ԿԱՐԴԱՊԵՏՐ, ԱՇԱԿԵՐՏԵՐ

Կաղանդի գիշերը Ընծայարանին վերանորոգեցին մէջ ինն, նոյնիսկ բակին վրայ տուղ կամարակապ բացուածքին առջև, խաղաղափաղ լիայունսն մը շարին: — Ներսը, հանգիստարանին մէջ, պզտիկները կ'աշխատէին հուանով՝ աւարտիւն Գաղանդի Սեղանին պատրաստութիւնները:

Ա. Ասկիւնեան. — Նորէն Կաղանդի Գիշեր... ինքն միշտ արթութիւն տուած են Կաղանդի Գիշերները: Կեանքի, կեանքի անցնելով վրայ մասնաւոր կը խորհիմ այդ վերջնականը: Մանկութեան, մեր տան մէջ, Կաղանդի մեծ անգարանի ճարձքը բարձրէն՝ երբ կը վառէինք իւրաքանչիւր մեր մօրը, մեծ մայրը կը յիշատակէր մեր տան մեծերը... Ուրախութեան սեպակին մօտերը կը տփռուէին այն ատեն ալ ճիշդութեամբ անքն: Անքն ի վեր միշտ, Կաղանդի Գիշերը, ինքն համար, անհնալ, մեծաւոր բաներու գիշերն է աղած մանաւանդ:

Բ. Ասկիւնեան. — Ինքն համար, ընդհակառակը, Կաղանդի Գիշերը լաւագոյն Գալիթին, Նոր Օրերու Յայտին գիշերն է: Մենք ալ այդպէս մօտեր կը վառէինք մեր տան մէջ, Կաղանդի սեպակին վրայ: Այն ատեն քայքայէր կ'ընէին որ յաջորդ առաւել շատ կանուխ պիտի ելլան, կուծերով աղբիւր զրկան, արքեպիսկոպոսին հանդէս այն վայրկեանին որ արքեպիսկոպոսի կ'ընէին Կաղանդը...

Ուրիշ աւակներ մը. — Այո, Սիմանիսի մէջ բանաստեղծութեան մէջ ալ կարգացած են աղ.

«... Նոր Տարին, աղբիւրներէն, փլնւթար մը՝ ասիկ է որ կը վազէ...»

Գ. Ասկիւնեան. — Իսկ ես, Կաղանդի իրիկունը, ո՛չ Անցնելուն, ո՛չ ալ Ապագային կը խորհիմ: Կաղանդի իրիկունը՝ Կաղանդի իրիկունն է ինքն համար: Ինքնիրիկը բան մը: Այդ իրիկունը մանաւանդ՝ միշտ Կաղանդի իրիկունն է: Կաղանդի իրիկունը մեծաւորն է: Կաղանդի իրիկունը, զատ կեցած, ինքնիրիկը լեռնաւոր՝ Ներսէս ունի իր մէջ իմ աչքին: — Սեղանին վրայ եղածները ուսուցիչ կը նային այդ իրիկունը... (Սը խնդրեալ ամենը):

Կարգապահ. — Երեք ալ իրաւունք ունիք ու լուսնիք միասնական: Ճիշդ է որ մասնաւորաբար Կաղանդին՝ կը բերուինք խորհուլում մեր ինքնիրիկին կեանքին անցնելուն, ցանցող տարիով ժամանակին անհիշուելու մեր մեծերը: Երբ որքան տեղը բաց կը մնայ անգարանի լուսնիք... Կաղանդի իրիկունը, ճիշդ է, այս աշխարհի բաներուն անցաւորութեան անգրագաւանաւ առիթ կուտայ: Բայց մեր այդ անցած օրերը, մեր այդ մեկնած մտաւորները անցած են իրապէս, բոլորովին կրնանք ըսել թէ՛ դայութեան ունէ մէկ տեսակովը ի կան անհնալ: Ընդհակառակը, այդ յուշածք իսկ գրուած մէջ մեր անցաւոր օրերը